

ВАНДАЛІЗМ: ПРЕДМЕТ І СПОСОБИ ЙОГО ВЧИНЕННЯ

Розкривається одне з основних завдань держави – підвищення ефективності протистояння вандалізму та іншим злочинам, що посягають на громадський порядок. Досліджуються зміст терміна «вандалізм», його дефініції у кримінальному законодавстві інших країн, формулюються предмет злочинного посягання і способи його вчинення.

Ключові слова: вандалізм, графіті, об'єкти культурної й історичної спадщини.

Із незрозумілих причин такий негативний феномен, як вандалізм, знаходиться поза увагою українського законодавця й науковців. Незважаючи на свою небезпечність, як і наслідків, що настають після його вчинення, це явище не знайшло свого закріплення у Кримінальному кодексі (далі – КК) України. Можна відмітити спроби підміни вандалізму такими схожими за складом злочину явищами: знищення або пошкодження чужого майна, хуліганство, незаконна вирубка лісу, пошкодження шляхів сполучення і транспортних засобів, наруга над могилами, знищення, руйнування чи псування пам'яток історії або культури, забруднення водоймищ та атмосферного повітря та ін.

Але існує група злочинних діянь, які не підпадають під жодну зі статей КК України, а тому особа, яка їх учинила, залишається без покарання або отримує несправедливе покарання. З огляду на це постає нагальна потреба в дослідженні таких криміналістично значущих ознак вандалізму, як предмет злочинного посягання і спосіб його вчинення, з метою подальшого формування методики розслідування.

Зміст, складові елементи й необхідність існування криміналістичної характеристики злочину – питання дискусійні. На початку ХХІ ст. з відвертими запереченнями доцільності існування й використання конструкції «криміналістична характеристика злочину» виступив

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

Р. С. Белкін, який свого часу доклав чимало зусиль до її становлення, що, однак, не завадило видатному вченому віднести зазначене поняття до числа, так би мовити, «фантомів» криміналістики. Комплекс відомостей про злочин, які становлять зміст криміналістичної характеристики, нічого нового науці і практиці не надав. У криміналістичній характеристиці за багато місця отримали відомості, які з високим ступенем імовірності можуть бути віднесені до криміналістично значущих. Але, на противагу цій думці, В. А. Журавель зазначає, що в науковому плані криміналістична характеристика становить собою теоретичну концепцію, основу побудови інформаційно-пізнавальної моделі певних груп, видів і підвидів злочинів з метою розроблення відповідних методик їх розслідування. Новизна розглядуваної категорії полягає в систематизації елементів, що несуть важливу, криміналістично значущу інформацію й мають певні кореляційні зв'язки [4, с. 142-144]. Саме у криміналістичній характеристиці на підставі аналізу узагальнених відомостей про ознаки злочину виявляються закономірності, які є предметом дослідження криміналістичної доктрини.

Криміналістична характе-

ристика вандалізму як системи відомостей про криміналістично значущі ознаки цього злочину, що відтворює закономірні зв'язки між ними і служить побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні вандалізму, включає в себе систему певних елементів, як-от: спосіб злочину, час, місце й обстановка його вчинення, особа злочинця, типові сліди злочину.

З метою наведення найбільш оптимальної дефініції терміна «вандалізм» ознаки, що є характерними для акту вандалізму: (1) вид деструктивної поведінки; (2) дії вандала спрямовуються на те, що для нього не має цінності, але має суттєву цінність для інших; (3) несвідомий потяг до агресії, що стримується вихованням і трансформується у більш-менш прийнятні форми (за З. Фрейдом – сублимація). При цьому в підґрунті вандалізму має місце психологічний механізм заміщення агресії, за якого агресія спрямовується не проти джерела стресу, а на інший об'єкт, впливаючи на який особа виміщує свій гнів [5, с. 47]. Цьому стану сприяє також стан фрустрації й розчарування, зневіри в ідеалах; (4) бажання самоствердитися шляхом приниження в різних формах того, що має цінність для

інших, особливо зневажливим способом; (5) нездатність до самореалізації, що призвела до активного цинічного протесту проти суспільства.

Деякі криміналісти визначають вандалізм як безглузде знищення, руйнування культурних, духовних чи матеріальних цінностей [Див.: 9, с. 66; 10, с. 304]. Але із цією точкою зору можна погодитися частково, оскільки безглуздість дій має лише об'єктивне вираження (зміст), тобто діяння, що містять ознаки вандалізму, сприймаються суспільством тільки як позбавлені будь-якого сенсу, тобто є абсурдними. Суб'єктивний зміст включає в себе мотиви, які можуть бути найрізноманітнішими – від бажання помститися, висловитися, приховати інший злочин, заробити гроші до так званих «хуліганських», корисливих, релігійних, політичних, стану фрустрації, або ж як частина гри [11]. Подібним чином трактується це явище і в одній з енциклопедій: «Безглуздим визнається вчинок, у якому виявляється невідповідність між мотивом поведінки та її наслідками і нормами моралі у суспільстві. Знищення або пошкодження майна, необхідного і корисного людям, якщо це не зумовлено крайньою потребою, суспільство сприймає як без-

глузду поведінку, незалежно від того, що думає з цього приводу руйнівник. В основі мотивів вандалізму лежать деструктивні потяги до руйнації та знищення» [3, с. 63]. З огляду на наявність мотиву, із суб'єктивної сторони, вандалізм не можна характеризувати як безглуздий.

Предметом вандалізму виступають об'єкти культурної, історичної й археологічної спадщини. Зважаючи на те, що значна їх кількість фактично є пам'ятками, але вони з об'єктивних чи суб'єктивних причин не включені до Державного реєстру національного культурного надбання, пропонуємо розширити предмет досліджуваного злочинного посягання, підкресливши, що це майно, яке становить виняткову історичну, художню, наукову, культурну, меморіальну або археологічну цінність. При цьому, зміст цих понять залишається таким же, як і в положенні «Про Державний реєстр національного культурного надбання», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. за № 466 [7].

Так, до пам'яток історії належать будинки, споруди, пам'ятні місця і предмети, пов'язані з найважливішими історичними подіями в житті на-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

роду, з розвитком науки, техніки, культури, життям і діяльністю видатних діячів; до пам'яток археології – городища, кургани, залишки стародавніх поселень, укріплень, виробництв, каналів, шляхів, стародавні місця поховань, кам'яні скульптури, наскельні зображення, старовинні предмети, ділянки історичного культурного шару стародавніх населених пунктів та археологічні знахідки, що є епохальними пам'ятками національної культури й характеризують певні етапи історичного розвитку нації. Пам'ятки містобудування й архітектури – це унікальні ансамблі й комплекси, окремі об'єкти архітектури, а також пов'язані з ними твори монументальної скульптури й живопису, декоративно-ужиткового й садово-паркового мистецтва, природні ландшафти; мистецтва – твори монументального, образотворчого й декоративно-ужиткового мистецтва; документальні унікальні акти державності, інші важливі архівні матеріали, кіно-, фото- й фонодокументи, старовинні рукописи, рідкісні друковані видання [7].

В умовах сучасного розвитку соціуму до предмета злочинного посягання вандалізму слід додати громадські місця, єдину транспортну систему, приватні автомобілі, стіни бу-

динків, паркани. Відповідно до ст. 21 Закону України «Про транспорт» від 10 листопада 1994 р. за № 232/94-ВР Єдину транспортну систему України становлять: транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, міський електротранспорт, у тому числі метрополітен), промисловий залізничний, відомчий, трубопровідний, шляхи сполучення загального користування [8]. Предмет злочинного посягання вандалізму становлять також об'єкти, розташовані у громадських місцях. Виходячи з тлумачення терміна «громадський» під цими об'єктами розуміємо ті, що належать усій територіальній громаді (жителям села, селища, міста), призначені для загального користування [1, с. 270]. До предмета вандалізму відносять об'єкти, що мають певну матеріальну або духовну вартість, є важливими, значущими для суспільства [1, с. 1592].

Дефініція поняття «вандалізм» варіюється залежно від правової системи. Проаналізувавши, кримінальне законодавство зарубіжних держав, констатуємо, що кримінальна відповідальність за вчинення вандалізму передбачена в багатьох країнах, зокрема: у Казахстані (ст. 258 КК),

Киргизстані (ст. 235 КК), Молдові (ст. 288 КК), Російській Федерації (ст. 214 КК), Сполучених Штатах Америки (штат Каліфорнія), Нідерландах (статті 149 і ст. 429bis КК), Шотландії (секція 52 КК), Іспанії (статті 321 – ст. 333 КК), ФРН (§§ 168 і 304 КК), Польщі (ст. 261 КК), Данії (§ 194). У цілому вандалізм інтерпретується як умисне, свідоме і злісне пошкодження таких об'єктів власності, як обладнання й будівлі. Дефініції вандалізму у названих вище країнах ґрунтуються на такому:

– предметом злочинного посягання є об'єкти власності (в тому числі, об'єкти історичної й культурної спадщини), транспортні засоби (при пошкодженні) й моральність (при нанесенні написів тощо);

– спосіб учинення вандалізму полягає в оскверненні, пошкодженні, знищенні майна та в інших діях, що ображають суспільну моральність.

Вандалізм дуже часто асоціюється також і з іншими видами соціального безладу, наприклад, з порушенням громадського порядку. Випадки цього ганебного явища тягнуть за собою значні витрати на відновлення пошкодженого або забрудненого майна. Причому зауважимо, що вандалізм не є неусвідомленим пошкоджен-

ням майна. Проте, зважаючи на етимологічний зміст походження терміна «вандалізм», обмеження цього негативного феномену лише такими діями, як «осквернення», «пошкодження» і «знищення» вбачається неправомірним і недоцільним.

Вандалізм учиняється із цинізмом шляхом глумління, знищення, зруйнування, зіпсування, наруги над об'єктами, що мають цінність, у громадських місцях. Цинізм полягає у відверто зневажливому, зухвалому ставленні до загальноприйнятих норм моралі, етики, до всього, що користується загальним визнанням, повагою [1, с. 1592]. Зневага виражається у вигляді почуття презирства, явним браком поваги до предмета посягання, навмисного приниження гідності, нехтування [1, с. 478]. Тому доцільно при кваліфікації дій вандалів оперувати такими термінами, як глумління, знищення, зруйнування, зіпсування, наруга. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає глумління як висміювання чогось, насміхання над чимось [1, с. 254]; знищення – приведення об'єкта до повної непридатності із втратою можливості його відновлення; під зруйнуванням – заподіяння об'єкту серйозних пошкоджень, унаслідок чого він втрачає свою цін-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ність, але може бути відновлений; зіпсування – заподіяння пошкоджень, що знижують історичну, наукову, естетичну або рекреаційну цінність об'єктів культури і природи [10, с. 633]. Наруга полягає у висміюванні предмета злочинного посягання, у глузливому, зневажливому ставленні до нього [1, с. 742]. Саме ці способи найбільш комплексно відображають цілісну картину дій вандала, їх цинічну, зневажливу спрямованість.

Поширеним способом учинення вандалізму є нанесення за допомогою аерозольних балончиків або маркерів із фарбою різних малюнків, написів і зображень, так звані «графіті». Цей термін є похідним від італійського «il Graffiti». Наприкінці 60-х років ХХ ст. його було введено в обіг у США для визначення надписів, які представники субкультури наносили на внутрішні й зовнішні стіни будівель і приміщень. Графіті, як засіб комунікації, виник набагато раніше: його можна було виявити на стінах, навколо церков, тюрем, замків. Націонал-соціалісти використовували графіті «Не купуйте у євреїв» як засіб пропаганди через засоби масової інформації; борці руху «Опір» теж застосовували цей метод. Цим видом надписів оперують і досі певні

угруповання з метою агітації. В. Н. Кігас відмічає, що сьогодні цей вид вербальних графіті віднесено на другий план, на першому ж – так звані «американські графіті», суть полягає в нанесенні за допомогою фарб або спрею надписів на потяги, великі площини будівель, які мовою «пульверизаторщика» зветься «Таг» (особливий вид письма) та Піесе (картина-мозаїка) [5, с. 6].

Показовою є поширеність трафаретних графіті політичного змісту в Україні. Прикладом може послужити нанесення краскою чорного кольору зображення обличчя особи, схожої на Президента України, з точкою червоного кольору на чолі в Сумах, Львові та в інших містах. Суд Зарічного району м. Сум кваліфікував ці діяння як хуліганство (ч. 2 ст. 196 КК України) й у своєму вирокі вказав, що вандали діяли з надзвичайним цинізмом, що їх зображення є непристойними, викликають в оточуючих негативні асоціації з пораненням або вбивством людини [2].

Досліджуваний феномен вандалізму є окремим явищем кримінально-правової дійсності, а тому має бути закріплений у КК України спеціальною статтею. Основними відмінностями хуліганства від вандалізму є те, що незаконні дії

вандалів спрямовані на пошкодження майна, а хуліганів – на порушення прав чи свобод громадян. Хуліганство має відкритий, демонстративний характер, а вандалізм учиняється, так би мовити, «осторонь чужого ока», тобто таємно. Демонстративними є лише наслідки, результат учиненого вандалізму. Якщо ж звернутися до історії, то побачимо, що сам термін «вандалізм» з'явився задовго (V ст.) до появи терміна «хуліганство» (XVIII ст.). Вандалізм і хуліганство різняться за способом учинення. Хуліганство – це активні дії, спрямовані на порушення громадського порядку, наслідки якого виникають одразу ж або навіть ще до закінчення дій. При вандалізмі теж мають місце активні дії, що призводять до спотворення будівель, пам'яток тощо, які є предметом суспільної уваги (наприклад, нанесення непристойних зображень і надписів, розклеювання плакатів, репродукцій, фотокарток аморального змісту), але він може бути вчинений і шляхом глумління над загальноновизнаними духовними й історичними цінностями (приміром, розміщення фашистської символіки або нацистських лозунгів у місцях, пов'язаних з боротьбою проти фашизму, нанесення зображень і надписів, що обража-

ють почуття віруючих, на культурних будівлях). Пошкодження майна у громадському транспорті або інших громадських місцях може бути вчинено різними способами: нанесенням механічних пошкоджень, покриттям фарбуючими або клеючими речовинами, забрудненям нечистотами. Наслідки виникають у момент виявлення слідів злочину, оскільки поки їх не виявили, про них нікому не відомо.

Отже, повторимося, до такого предмета злочинного посягання, як вандалізм, слід віднести об'єкти культурної, історичної й археологічної спадщини (в тому числі не включені до Державного реєстру національного культурного надбання), громадські місця, єдина транспортна система, об'єкти, розміщені в них (сидіння, поручні, вікна), приватні автомобілі, стіни будинків, паркани. Вандалізм учиняється з надзвичайним цинізмом шляхом глумління, знищення, зруйнування, зіпсування або наруги над об'єктами, що мають цінність, а також об'єктами у громадських місцях. На підставі цього під вандалізмом слід розуміти глумління, наругу, знищення, зруйнування, зіпсування або заповідання шкоди іншим чином об'єктам у громадських місцях, у тому числі у громадському

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

транспорті, а також об'єктам, що становлять виняткову історичну, художню, наукову, культурну, меморіальну або археологічну цінність, шляхом вираження зневаги, цинізму до їх цінності.

Установлення таких кримі-

налістично значущих ознак вандалізму, як предмети злочинного посягання і способи його вчинення, є досить своєчасним і важливим для подальшого формулювання криміналістичної методики розслідування.

Список літератури: 1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с. 2. Граффити с Януковичем суд назвал неприличным, а действия осужденных – циничными [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/ru/articles/politics/graffiti-yanukovichem-sud-nazval-neprilichnym-a-dejstviya-osuzhdennyh-cinichny/477917>. 3. Енциклопедія Сучасної України. – [Т. 4. – В-Вор] / редкол.: І. М. Дзюба. – К.: КБ Енцикл. Сучас. України НАНУ, 2005. – 700 с. 4. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні науки концепції: моногр. / В. А. Журавель. – Х.: Апостіль, 2012. – 304 с. 5. Кигас В. Н. Безопасность на общественном транспорте / В. Н. Кигас // Борьба с преступностью за рубежом. – 2005. – № 6. – С. 3-11. 6. Маршуба М. О вандализме и борьбе с ним / М. Маршуба // Актуальные проблемы становления государственности в Украине: краткие тезисы докл. и науч. сообщ. межрегион. научн. конф. молодых ученых и соискателей / отв. ред. Н. И. Панов. – Харьков: УЮА, 1995. – С. 47,48. 7. Про Державний реєстр національного культурного надбання»: положення, затв. пост. КМУ від 12.08.1992 р., № 466 [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF/card2#Card>. 8. Про транспорт: Закон України від 10.11.1994 р., № 232/94-ВР [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/232/94D0B2D180>. 9. Соціальна філософія: корот. енцикл. словник / заг. ред. і уклад.: В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – К. – Х.: ВМП «Рубікон», 1997. – 400 с. 10. Юридична енциклопедія. – [В 6-ти т. – Т. 1: А-Г] / відп. ред. Ю. С. Шемчушенко – К.: Укр. енцикл., 1998. – 672 с. 11. Preventing Vandalism [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: http://www.mysafecity.com/files/D3DF/SC_Vandalism_HR.pdf.

ВАНДАЛИЗМ: ПРЕДМЕТ И СПОСОБЫ ЕГО СОВЕРШЕНИЯ

Латыш Е. В.

Раскрывается одна из основных задач государства – повышение эффективности противостояния вандализму и иным преступлениям, посягающим на общественный порядок. Исследуются содержание термина «вандализм», его дефиниции в уголовном законодательстве других стран, формулируются предмет преступного посягательства и способы его совершения.

Ключевые слова: вандализм, граффити, объекты культурного и исторического наследия.

THE SUBJECT AND THE METHODS OF VANDALISM

Latysh K. V.

This article deals with the problems of improving the efficiency of opposition to vandalism and other offenses against public order. We investigate the meaning of the term «vandalism», its definition in the criminal law of other countries, the subject of a criminal assault is formulated and how it occurred.

Key words: vandalism, graffiti, objects of cultural and historical heritage.

Надійшла до редакції 04.04.2013 р.